

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA AVRASYA SEÇENEĞİNİN YÜKSELİŐİ

THE RISE OF EURASIA OPTION IN TURKISH FOREIGN POLICY

Gökhan TELATAR

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
(telatargokhan@gmail.com)
ORCID: 0000-0002-7343-6476

ÖZ

Türkiye, cumhuriyetin ilanından itibaren Batı yönlü dış politika izleyen bir devlettir. Batılılaşma Türkiye'nin en önemli siyasal hedeflerinden biridir. Bu nedenle Türkiye Batı dünyası ile yoğun ekonomik, siyasi ve askeri ilişkilere sahiptir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ilk kez 2012'de Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) üye olmasını dile getirmesiyle Avrasya dikkate değer bir dış politika seçeneği haline gelmiştir. Erdoğan'ın ŞİÖ üyeliğini Avrupa Birliği (AB) üyeliğine alternatif olarak gündeme getirmesi Türkiye'nin Batı'dan uzaklaşarak Avrasya'ya yönelmekte olduğu iddialarını ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin Batı ile yaşadığı sorunların artması ve Avrasya güçleri ile ilişkilerinin gelişmesi bu iddiaları güçlendirmiştir. Bu çalışmada Türkiye'nin son yıllarda Avrasya ile gelişen ilişkilerinin Türk dış politikasının Batı ekseninde bir değişime neden olup olmadığı analiz edilecektir.

Anahtar Sözcükler: Türk dış politikası, Batı, Avrasya, Şanghay İşbirliği Örgütü.

ABSTRACT

Turkey is a state that has been following western-oriented foreign policy since its independence. Westernization is one of the important political goals of Turkey. Therefore, Turkey has strong economic, political and military relations with the Western world. Eurasia emerged as a remarkable foreign policy option of Turkey when President Recep Tayyip Erdoğan mentioned Turkey's membership to the Shanghai Cooperation Organization (SCO) in 2012. It was argued that Turkey was moving away from the West and turned to the Eurasia because Erdoğan mentioned SCO membership as an alternative to European Union (EU) membership. These arguments raised as a result of Turkey's growing problems with the West while its growing relations with the Eurasian powers. In this study, it will be analyzed whether Turkey's growing relations with Eurasia shifted its western-oriented foreign policy axis.

Keywords: *Turkish foreign policy, West, Eurasia, Shanghai Cooperation Organization.*

1. Giriş

Avrasya, kelime anlamı itibarıyla Asya ve Avrupa kıtalarının bütünüdür tanımlamakla birlikte, genellikle daha dar ve farklı anlamlar yüklenen bir kavramdır. Bu durum Avrasya'nın coğrafi olmanın ötesinde siyasi içeriğe sahip olan, siyasi öncelikler çerçevesinde anlam yüklenen bir kavram olduğunu göstermektedir (Tellal, 2005: 55). Türkiye'de Avrasya'dan bahsedildiği zaman kimileri için Rusya, kimileri için Rusya ile birlikte Çin, kimileri için ise Türk cumhuriyetleri akla gelmektedir. Bu nedenle Türkiye için bir dış politika seçeneği olarak Avrasya gündeme geldiğinde küresel aktörler olarak Rusya ve Çin, etnik ve kültürel bağlar nedeniyle Türk cumhuriyetleri öne çıkmaktadır. Dolayısıyla Rusya, Çin ve Türk cumhuriyetleri Avrasya'daki üç önemli güç merkezi, bu aktörleri içermesi nedeniyle de ŞİÖ en önemli örgütlenme olarak ortaya çıkmaktadır.

Dünya nüfusunun üçte birini barındırması Avrasya'ya büyük bir dinamizm katmakta, bu da Avrasya'nın başta ekonomi olmak üzere her alanda hızlı bir gelişme kaydetmesini sağlamaktadır. Nitekim dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olan Çin'in ilerleyen yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) liderliğini ele geçirmesi beklenmektedir. Ayrıca Rusya, Çin ve Hindistan'ın dünyanın en büyük askeri güçleri sıralamasında ABD'nin hemen ardında yer alması (Global Fire Power, 2019), dünyada nükleer silaha sahip devletlerin hemen yarısının (Rusya, Çin, Hindistan ve Pakistan) bu bölgede yer alması, Rusya ve Çin'in Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ndeki daimi üye statüsü, Hindistan'ın da daimi üye olmasına yönelik beklentiler, ayrıca ŞİÖ'nün yeni üyelerle genişleme eğiliminde olması Avrasya'nın uluslararası alandaki siyasi ve askeri ağırlığını artıran faktörlerdir. Bütün bunlar Avrasya'yı Türk dış politikası için Batı'nın karşısındaki en güçlü alternatif haline getirmektedir. Ancak Türkiye cumhuriyetinin ilanından itibaren Batı yönlü dış politika izleyen ve Batılılaşma hedefine sahip olan, Batı dünyası ile yoğun ekonomik, siyasi ve askeri ilişkilere sahip olan bir devlettir. Bu nedenle Türkiye'nin Batı ile bağlarını zayıflatmaya veya Avrasya'ya kaymaya yönelik herhangi bir adımı büyük tartışmalara neden olmaktadır.

Türkiye'nin Avrasya'ya yönelmesi gerektiği iddiaları geçmiş dönemlerde de ortaya çıkmakla birlikte, 2012 yılında dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Türkiye'nin AB yerine Avrasya'daki en dikkat çekici örgütlenme olan ŞİÖ'ye üye olmasından bahsetmesi Avrasya'yı bir anda Türkiye'nin dış politika gündeminin merkezine oturtmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin Avrasya'ya yönelmesi gerektiğinin en üst düzeyden ve AB'ye alternatif olarak gündeme getirilmesi Avrasya'yı ciddi bir dış politika seçeneği haline getirmiş ve Türkiye'nin Batı'dan uzaklaşmaya başladığı tartışmalarını ortaya çıkarmıştır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ŞİÖ üyeliğini dile getirmeye devam etmesi, Ankara'nın Rusya ile askeri ve güvenlik konularında yakın ilişkiler geliştirmesi, en önemlisi de bütün bunların Batı ile sorunlar yaşadığı bir dönemde gerçekleşmesi Türkiye'nin Batı'dan uzaklaşarak Avrasya'ya mı kaymakta olduğuna ilişkin soru işaretlerini artırmıştır.

Bu çalışmada Türkiye'nin son yıllarda Avrasya ile gelişen ilişkilerinin ve bunun Türk dış politikasının Batı ekseninde bir kaymaya neden olup olmadığının analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla ilk olarak Türkiye'nin dış politikasının Batı yönlü bir şekilde gelişmesinden bahsedilecektir. Daha sonra alternatif arayışları bağlamında sık sık gündeme gelen Avrasya'nın son yıllarda Türk dış politikasında güçlenen yeri ele alınacaktır. Bu bağlamda Türkiye'nin Batılı müttefikleri ile yaşadığı sorunlarla ilişkili bir şekilde ŞİÖ üyeliğinin gündeme gelmesi ile Avrasya seçeneğinin bir dış politika alternatifi olarak yükselmesinden bahsedilecektir. Akabinde, Türkiye'nin Avrasya yöneliminin Moskova ile Suriye iç savaşını sona erdirmeye konusunda ve nükleer enerjiden hava savunma füzesi tedarikine kadar ekonomik ve askeri alanlarda işbirliği

neticesinde stratejik boyutta evrilmesi incelenecektir. Ayrıca Türkiye'nin son yıllardaki Avrasya yöneliminin Batı'dan uzaklaşma ve dış politikasında bir eksen kayması olarak nitelendirilmesinin mümkün olup olmadığı sorusu cevaplanmaya çalışılacaktır. Son olarak ise, Türkiye'nin Avrasya ile ilişkilerini geliştirmesinin önündeki risklerden ve engellerden bahsedilecektir.

2. Türk Dış Politikasının Batı Eksenı

Türkiye Cumhuriyeti, Batı yönlü bir dış politikanın izlendiği ve Batılı siyasal değerlerin benimsenmekte olduğu bir miras üzerine kurulmuştur. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu her zaman Batı'ya doğru ilerlemeye ve Avrupa'daki topraklarını genişletmeye çalışmış, bu dış politika stratejisi Osmanlı'nın 1800'lerden itibaren Batılılaşma süreci içerisine girmesinin de nedenini oluşturmuştur. Türkiye de, I. Dünya Savaşı'ndan sonra işgalci Batılı ülkelere karşı verilen kurtuluş savaşından sonra kurulan bir devlet olmasına rağmen, Batılılaşmayı bir hedef olarak benimseyen, Batılı ülkeler ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik bir dış politika izleyen, Batılı kurumlarda yer almayı amaçlayan, bir başka ifadeyle Batı dünyasına entegre olmaya çalışan bir devlet olarak dünya siyasetinde yerini almıştır (Oran, 2005: 21-23). Dolayısıyla Türk dış politikasının ana eksenı Batı olmuştur.

Avrasya'daki üç önemli güç merkezinden Türk cumhuriyetleri aynı dönemlerde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) içinde yer almış, SSCB'nin 1917'den Çin'in de 1949'dan itibaren komünist yönetimi benimsemesi Türkiye'yi Avrasya'dan uzaklaştırmış, Türkiye'nin Avrasya'ya açılabilmesi için Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1990'lı yılları beklemesi gerekmiştir. Türkiye, Lozan Antlaşması ile çözülemeyen sorunlar nedeniyle Avrupa devletlerine karşı 1920'li yıllarda bir denge unsuru olarak SSCB ile yakın ilişkiler geliştirmekle birlikte, hem bu sorunların çözümlenmesi hem de II. Dünya Savaşı sırasında SSCB'nin Türkiye'den toprak ve boğazlarda üs istemesi nedeniyle Moskova'dan uzaklaşmaya ve Batı'ya yaklaşmaya başlamıştır (Tellal, 2005b: 315-324). Nitekim II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye Avrasya'dan kaynaklanan komünizm tehdidine karşı Batı Bloku'nun içinde yer almış, Batı Bloku'nun en güçlü örgütlenmesi olan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) üye olmuş, böylece Türkiye ile Batı arasında güvenlik alanında güçlü bir işbirliği ortaya çıkmıştır. Yine bu dönemde Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üyelik süreci içerisine girmesi Avrupa ile ilişkilerini kurumsal bir zemine oturtmuştur (Bilge-Criss, 2012: 13-16; LaGro & Jorgensen, 2007: 3-4). Bu süreçte Türkiye'nin ve Batı'nın dış politika önceliklerinin çatıştığı durumlarda krizler yaşanmış¹ ve Türkiye Batı ile işbirliğini sorgulamış olsa da, hem Batılılaşma sürecinin etkisiyle hem de komünizm tehdidinin varlığı nedeniyle sorunlar çözümlenerek işbirliği devam etmiştir.

Komünizm tehdidinin ortadan kalkmasıyla Türkiye 1990'lardan itibaren Avrasya'ya açılma imkânı elde etmiş, bu dönemde Avrasya'daki güç merkezleri arasından bir dış politika alternatifini olarak en fazla Türk cumhuriyetleri öne çıkmıştır. Bu bağlamda Türkiye Kafkasya ve Orta Asya'da aktif bir dış politika izlemekle birlikte, bu politika Rusya'nın ve İran'ın bölgedeki etkisinin güçlenmesine karşı ABD tarafından desteklenmiş (Uzgel & Yaramış, 2010: 38-39), dolayısıyla Türkiye'nin gerçekleştirdiği Avrasya açılımı dış politikasında Batı'nın yerine bir alternatif arayışı şeklinde gerçekleşmemiştir. Ayrıca Rusya'nın bu bölge üzerindeki etkisinin giderek güçlenmesi Ankara'nın Türk cumhuriyetleriyle ilişkilerinin gelişmesini sınırlamıştır (Erol, 2012: 6). Türkiye'nin Avrasya'daki iki önemli güç merkezi olan Rusya ve Çin ile ilişkileri ise ekonomi, enerji vb. alanlarda gelişmekle birlikte, ilişkilerin siyasi ve stratejik boyutlara taşınmasında aynı başarı gösterilememiştir (Öniş & Yılmaz, 2016: 76-77; Ergenç, 2015: 295-300). Dolayısıyla Türkiye

¹ 12 numaralı dipnota bakınız.

Avrasya'yla, Batı dünyası ile olan ilişkilerine benzer şekilde hem ekonomik hem de siyasi ve askeri anlamda geniş kapsamlı işbirliğine dayanan bir ilişki geliştirememiştir.

Oysa Türkiye'nin Batı dünyasıyla ilişkileri Soğuk Savaş sonrası dönemde de ivme kazanarak devam etmiştir. Nitekim yeni dönemin tehditlerine uygun olarak dönüşüm içine giren NATO'nun Balkanlar'daki çatışmalarda üstlendiği rollerde örgütün ikinci büyük ordusuna sahip olan Türkiye de önemli katkılarda bulunmuştur (Oğuzlu, 2012: 103). Balkanlar'ın yanında, 11 Eylül saldırıları sonrası terörizme karşı savaşta ve Ortadoğu'daki krizlerde Türkiye'nin ABD ile yakın işbirliği geliştirdiği görülmektedir (Kaya, 2013: 23-30; Telatar, 2015: 503-509). Yine bu dönemde AB ile 1996'da gümrük birliğine giren, 1999'da Birliğe tam üye adayı olarak kabul edilen, 2005'ten itibaren de üyelik müzakereleri yürüten Türkiye, Birliğe üyelik amacıyla gerçekleştirdiği reformlarla Avrupa'ya entegrasyonda ve Osmanlı'dan beri devam eden Batılılaşma sürecinde önemli mesafe katetmiştir (Keyman and Düzgüt, 2007: 73-83). Dolayısıyla Türkiye'nin Batı dünyasıyla ilişkileri hem işbirliği alanlarının genişliği hem de işbirliği düzeyinin derinliği açısından büyük gelişme kaydetmiş, bu nedenle ilişkilerde yaşanan bazı sorunlara rağmen Türkiye'nin Batı yönlü dış politikasında bir değişim gözlenmemiş, Türkiye dış politikasında Batı'ya alternatif olacak veya dengeleyecek ciddi bir alternatif arayışına girmemiştir. Bu ortamda Türk dış politikasında Avrasya'nın yeri nispeten sınırlı kalmaya devam etmiştir. Bir başka ifadeyle, Türkiye'nin 2000'li yıllarda artan dış politika aktivizmine paralel olarak Avrasya ile ilişkileri de yoğunlaşmakla birlikte, söz konusu ilişkilerin siyasi, askeri ve stratejik düzeylerde yeterince mesafe alamadığını ve Batı dünyasıyla ilişkileri ile kıyaslandığında Türk dış politikasının gündemini daha az meşgul ettiğini söylemek mümkündür.

3. Türkiye-Batı İlişkilerinde Sorunlar ve Avrasya Seçeneğinin Gündeme Gelmesi

Türkiye'nin Avrasya coğrafyasına yönelik izleyeceği politika Batı yönlü dış politikası ile ilişkili bir biçimde değerlendirilmektedir. Bunun nedeni Avrasya'nın Türk dış politikasında Batı'ya en büyük alternatif olarak görülmesidir. Nitekim Türkiye'nin Batı dünyası ile ilişkilerinin olumlu seyrettiği dönemlerde Avrasya politikasının pek sorgulanmamaktadır. Türkiye'nin Batı dünyası ile sorunlar yaşadığı dönemlerde ise geleneksel Batı yönlü dış politikanın neden olduğu çıkmazlar dile getirilmekte ve Ankara'nın artık Batı'ya bağımlı bir dış politika izlemeyi bırakması ve farklı alternatiflere yönelmesi gerektiğine yönelik görüşler ifade edilmekte, Avrasya da sahip olduğu potansiyelleri nedeniyle en ciddi alternatif olarak ortaya çıkmaktadır.

2002'nin sonlarında iktidara gelen Ak Parti'nin önceki yönetimleri Türkiye'nin geçmişini ve potansiyelini yok sayan statik bir dış politika izlemekle eleştirerek çok boyutlu ve dinamik bir dış politika izleme iddiasında bulunması (Davutoğlu, 2002: 53-58,71-73,92-93) Avrasya'ya yönelik dış politikanın da ivme kazanacağı beklentisi yaratmıştır. Türkiye'nin Avrasya tanımlamasının içinde yer alan Karadeniz havzası, Kafkasya ve Orta Asya Ak Parti iktidarının dış politikasında çok sık geçmekteydi.² Pek çok bölgesel kimliğe sahip bir merkez ülke olarak Türkiye'nin kendisine komşu olan bu bölgelerle ilişkilerini geliştirmesi ve güvenlik ve istikrara katkıda bulunması öngörülmekteydi. Ayrıca Türkiye'nin enerji güvenliği açısından Kafkasya ve Orta Asya'nın önemi vurgulanmakta, bölge enerji kaynaklarının Batı'ya sevk edilmesinde Türkiye'nin merkezi bir rol oynaması amaçlanmaktaydı (Davutoğlu, 2008: 78-79,81,91).

Buna rağmen, Ak Parti iktidarı da Avrasya'ya yönelik bir dış politika açılımı gerçekleştirmemiştir. Avrasya ancak son birkaç yıldır Ak Parti iktidarı tarafından bir dış politika alternatifi olarak

² Bakınız: Davutoğlu, 2002.

değerlendirilmeye başlanmıştır. Bunun nedeni de Türkiye'nin AB ve ABD ile ilişkilerinde Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren en kötü dönemin yaşanmasıdır. Zira Güney Kıbrıs'ın Birliğe üye olması ve Avrupa'da yükselen aşırı sağ ile birlikte Türkiye karşıtı yönetimlerin iş başına gelmesi nedeniyle müzakere sürecinin fiilen durma noktasına gelmesi (İnaç, 2016: 232-234,242), mülteci sorununun çözümüne ilişkin 2013'te Geri Kabul Anlaşması'nın imzalanmasıyla başlayan işbirliğinin vize serbestisi konusunda yaşanan sorundan dolayı darbe alması (Yıldız, 2016: 121-123; Ceran, 2017: 9-13), 15 Temmuz darbe girişiminden sonra bazı darbelerin Avrupa ülkelerinde barındırılması³ gibi nedenlerle Türkiye-AB ilişkileri oldukça zayıflamış durumdadır. ABD'nin 15 Temmuz darbe girişimindeki rolü ve ülkesinde yaşayan Fethullah Gülen'i iade etmemesi, Esad rejimini devirme amacını bir kenara bırakması (Posta, 2014) sonucunda Ankara'nın Suriye krizinde yarı yolda bırakıldığını hissetmesi, ayrıca Washington'ın Suriye'de Ankara'nın da desteklediği ılımlı muhaliflere desteği keserek yerel müttefik olarak PYD'yi (Demokratik Birlik Partisi) seçmesi, Türkiye'nin PYD-PKK bağına dikkat çekmesine rağmen PYD ile işbirliğinden vazgeçmemesi gibi nedenlerle Türk-Amerikan ilişkileri de bir krizin içinden geçmektedir.

Bütün bunların sonucunda Türkiye, Batılı ülkelerle ve kurumlarla ilişkilerini ve işbirliklerini sürdürmeye devam etmekle birlikte, hem Batı'nın bir parçası olup olmadığını hem de Batı'nın iç istikrarına ve güvenliğine yönelik yaklaşımını sorgulamaya başlamıştır. Bu sorgulama beraberinde yeni alternatifleri gündeme getirmiş ve Avrasya seçeneği öne çıkmıştır. Yukarıdaki satırlarda da bahsedildiği gibi, Türkiye ne zaman Batı ile sorunlar yaşasa yüzünü Rusya'ya, Çin'e ve Türk cumhuriyetlerine, yani Avrasya'ya dönmesi gerektiği iddiaları gündeme gelmekle birlikte, son dönemlerde Avrasya'nın önceliklerden çok daha ciddi bir dış politika seçeneği olarak gündeme geldiğini söylemek mümkündür. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi, Türkiye'nin son yıllarda iki Batılı aktör (AB ve ABD) ile de kriz yaşaması ve bu krizin demokrasisini (15 Temmuz darbe girişimine destek verildiği iddiaları nedeniyle) ve ulusal güvenliğini (Suriye'de PYD'ye verilen destek nedeniyle) tehdit edecek bir niteliğe dönüştüğünü düşünmesidir. İkincisi ise, Türkiye'nin Batı dünyası ile yaşadığı sorunlara bir çözüm olarak dış politikada Avrasya'ya yönelmesi gerektiğinin kamuoyunda tartışılan bir iddia olmaktan öteye giderek Ak Parti hükümetinin bu yönde bazı somut adımlar atmış olmasıdır.

Ak Parti iktidarının Avrasya seçeneğini ciddi bir şekilde değerlendirdiğinin ilk işareti dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Temmuz 2012'de Rusya Cumhurbaşkanı Vladimir Putin'e ŞİÖ'ye üye olma isteğini iletmesi olmuştur (Vatan, 2012). Erdoğan ŞİÖ üyeliğini Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde karşılaştığı sorunlarla ilişkilendirmiştir. Türkiye'nin AB ile sorunlarının devam etmesine paralel bir şekilde Erdoğan da ŞİÖ üyeliğine yönelik söylemlerini ilerleyen zamanlarda da tekrarlamıştır. Dolayısıyla Ak Parti yönetiminin Avrasya seçeneğini gündeme getirmesini tetikleyen şeyin AB'ye üyelik sürecinde yaşanan sorunlar olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim AB'nin Türkiye gibi halkı Müslüman olan bir ülkeyi üye yapmak istemediğini belirten Erdoğan, ŞİÖ'nün daha güçlü ve daha büyük potansiyellere sahip olduğunu ifade ederek bu örgüte üyeliğin AB'ye üyelikten daha fazla getirisi olacağını savunmuştur (Youtube, 2013).

Erdoğan'ın ŞİÖ üyeliği meselesini AB'ye alternatif olarak gündeme getirmesi ulusal ve uluslararası kamuoyunda Türkiye'nin demokrasiden uzaklaşma eğiliminde olduğu ve AB'nin demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü konusundaki talepleri nedeniyle otoriter

³ Burada darbeci askerlere verdiği siyasi sığınma hakkı nedeniyle en fazla Yunanistan ön plana çıkmaktadır (Berberakis, 2018). AB'nin darbe girişimi karşısındaki tutumu ve 15 Temmuz'un Türkiye-AB ilişkileri üzerindeki etkisi hakkında bakınız: Kakişım & Erdoğan, 2018: 399-420; Ülger & Özdemir, 2018: 137-158.

rejimlerce yönetilen ülkelerin üye olduğu ŞİÖ'yi tercih ettiği yönünde iddialara neden olmuştur.⁴ Özellikle Erdoğan'ın Türkiye'nin bu örgüte üye olması halinde ortak değerlere sahip olduğu ülkelerle bir arada olma şansını yakalayacağını ifade etmesi⁵ Türkiye'nin AB'nin savunduğu demokratik değerler yerine ŞİÖ'nün anti-demokratik siyasetini tercih etmekte olduğu iddialarının en önemli nedenidir.

Bir yandan kamuoyunda Erdoğan'ın ŞİÖ üyeliği söylemlerinin AB'ye karşı bir blöf olup olmadığı ve Batı ile bu kadar yakın ve çok boyutlu ilişkilere sahip bir ülkenin ŞİÖ'ye üye olmasının mümkün olup olmayacağı tartışmaları yaşanırken, diğer yandan Türkiye dış politikasında Avrasya'ya daha fazla meyilemeye başlamıştır. Bu yöndeki ilk somut gelişme Türkiye'nin Haziran 2012'deki zirvede ŞİÖ'den "diyalog ortağı" statüsü elde etmesidir. Böylece Türkiye'nin üye olma isteğini dile getirdiği ŞİÖ ile ilişkisi resmi bir statüye kavuşmuş, Ankara örgüt ile belirli alanlarda (ekonomik, kültürel, bölgesel güvenlik, terörle mücadele, uyuşturucu kaçakçılığı ve organize suçların önlenmesi) sınırlı düzeyde de olsa işbirliği yapma imkânı elde etmiştir. Diyalog ortaklığı ŞİÖ ile oluşturduğu kurumsal bağ bakımından "gözlemci ülke" statüsünün altında bir derecede bulunmakla birlikte (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2018), ilk kez Batı ile son derece yoğun ilişkilere sahip bir ülkenin ŞİÖ ile kurumsal bağ kurması sembolik açıdan oldukça önemlidir.

4. Türkiye'nin Avrasya İle İlişkilerinin Stratejik Boyuta Evrilmesi

Türkiye'nin Batı ile ilişkilerde gerginliklerin artmasına paralel bir şekilde Avrasya güçleri ile ilişkilerini daha da yoğunlaştırdığı görülmektedir. Ak Parti yönetimi AB'ye üyelik sürecinde yaşanan sorunlar bağlamında Avrasya seçeneğini gündeme getirmekle birlikte, Türkiye'nin Avrasya'ya kaymakta olduğu iddialarını güçlendiren gelişmeler özellikle ABD ile önceki sayfalarda bahsi geçen sorunlarından sonra ortaya çıkmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Washington'ın Suriye'de PYD ile işbirliğine karşı Ankara'nın Moskova ile uçak krizinin Ağustos 2016'da sona ermesinden sonra geliştirdiği işbirliği dikkat çekicidir. Bu işbirliğinin en önemli yansıması Suriye'de görülmektedir. Türkiye hava sahasını ihlal eden Rus savaş uçağının 24 Kasım 2015'te düşürülmesinden sonra Beşar Esad rejimine daha yoğun destek vererek Ankara'nın Suriye'den gelen tehditlere karşı tedbir almasını zorlaştıran Rusya'nın uçak krizinin sona ermesinden sonra Türkiye'nin Suriye'deki öncelikleri konusunda daha esnek davrandığı görülmüştür. Nitekim uçak krizinin sona ermesinden henüz 15 gün sonra, 24 Ağustos 2016'da Türkiye güvenliğine tehdit oluşturan Demokratik Birlik Partisi (PYD) ve IŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti) terör örgütlerine karşı Suriye toprakları içerisinde Fırat Kalkanı Operasyonu'na başlarken, daha önce Türkiye'nin bu ülkedeki faaliyetlerini ağır bir şekilde eleştiren Rusya'nın⁶ bu operasyona oldukça yumuşak bir tepki göstermesi (T24, 2016b)⁷ uçak krizi sonrası gelişen ilişkilerin bir sonucudur. Türkiye 2018 başında da benzer amaçla Afrin bölgesinde Zeytin Dalı Operasyonu'nu gerçekleştirmiş ve Rusya'dan yine yumuşak bir tepki gelmiştir (Sözcü, 2018). Moskova ayrıca, Türkiye'nin Suriye sınırında güvenli bölge oluşturmak amacıyla PYD'ye karşı Ekim 2019'da gerçekleştirdiği Barış Pınarı Harekâtı'na da ciddi bir tepki vermediği gibi (BBC, 2019a), PYD'nin Suriye'nin kuzeyinde

4 Ulusal ve uluslararası kamuoyunda çıkan bu yöndeki iddialar için bakınız: Tanış, 2013; Dündar, 2016; Çandar, 2013; Wang, 2016; Bayart, 2017.

5 Erdoğan'ın burada ŞİÖ'yü oluşturan ülkelerin siyasal değerlerini mi yoksa örgüte üye olan Türk cumhuriyetleri ile ortak etnik ve kültürel değerleri mi kastettiği anlaşılammaktadır (Youtube, 2013).

6 Rusya, Türkiye'nin PYD'ye karşı kendi sınırları içinden gerçekleştirdiği saldırılara "hukuksuzluk" iddiasıyla karşı çıkmış, bu saldırıları BM Güvenlik Konseyi'nin gündemine taşımış, ayrıca Türkiye'yi IŞİD'e silah verdiği iddiasıyla Güvenlik Konseyi'ne şikâyet etmiştir (Deutsche Welle, 2016; T24, 2016a, Sputnik, 2016a).

7 Fırat Kalkanı Operasyonu'nun belli bir sınır içinde kalması konusunda Türkiye ile Rusya'nın anlaşmış olduğu, dolaşısıyla Rusya'nın bu operasyona belli şartlar altında onay verdiğine ilişkin haberler de çıkmıştır (Kemal, 2016).

Esad rejiminin kontrol ettiği bölgelerden çekilmesi ve burada güvenli bölge oluşturulması konusunda Ankara ile anlaşmıştır (Göksedef, 2019). Bu anlaşma Türk-Rus ilişkilerinin gelmiş olduğu aşamayı göstermektedir.

Suriye özelinde gelişmeye başlayan Türk-Rus işbirliğinin en dikkat çekici yanı daha önce farklı tarafların destekleyen iki ülkenin artık iç savaşın sona ermesi için işbirliği yapmaya başlamasıdır. Bu bağlamda Türkiye, Rusya ve İran'ın öncülüğünde Astana'da ilki Ocak 2017'de gerçekleştirilen görüşmeler Esad rejimi ile muhalifleri aynı masaya oturtmayı başarmış, çatışmasızlık bölgeleri oluşturarak akan kanın durmasında önemli başarı sağlamış (Luerdi, 2018: 57), böylece üç ülke arasındaki işbirliği rejim ile muhaliflerin ortak noktada buluşturulmasına ve çatışmaların sona ermesine yönelik iddialı bir girişim olmuştur. Dolayısıyla Suriye iç savaşının geleceği konusunda inisiyatif ABD'nin elinden çıkmış oluyordu. Böyle bir gelişmenin Washington tarafından "meydan okuyan" (challenger) ve "revizyonist" olarak nitelendirilen Rusya'nın ve tehdit olarak görülen İran'ın (The White House, 2017: 2,25) içinde bulunduğu bir oluşum tarafından gerçekleştiriliyor olması ve müttefiki Türkiye'nin bu sürecin içinde yer alması dikkate değer ve ABD'yi oldukça rahatsız eden bir durumdur.⁸ Bu nedenledir ki Türkiye'nin Batı'dan uzaklaşarak Avrasya'ya kaydığı iddiaları gündeme gelmektedir.⁹

Bu iddiaların gündeme gelmesine neden olan bir diğer önemli etken, Türkiye-Rusya işbirliğinin askeri boyutu da içerecek şekilde ilerlemesidir. Nitekim bulunduğu coğrafyadaki güvenlik sorunları ve Rusya, İran, Suriye ve Ermenistan gibi komşularının balistik füzelere sahip olması gibi nedenlerle 2009'dan itibaren hava füze savunma sistemi almak isteyen Türkiye bu talebini ABD başta olmak üzere NATO üyelerinden karşılayamaması üzerine (Egeli, 2017: 6-11; Kibaroğlu, 2018: 41-43) son dönemde yaklaştığı Rusya'dan S-400 füzesi almaya karar vermiştir. Türkiye'nin bu dönemde bile Washington'a ilettiği Patriot füzesi alma talebine olumlu bir yanıt gelmemesi (Çamlıbel, 2017)¹⁰ üzerine 27 Aralık 2017'de Moskova ile S-400 füzesi alımına ilişkin nihai anlaşmayı imzalaması¹¹ büyük tartışmalara neden olmuştur. S-400 füzelerinin NATO hava savunma sistemine entegre edilemeyeceğini savunan ABD ve NATO yetkilileri bu gelişmeye açıkça karşı çıkmış, hatta Washington yönetimi Türkiye'yi F-35 uçağı üretimi sürecinden çıkararak bu karardan vazgeçirmeye çalışmıştır (Deutsche Welle, 2018). Türkiye'nin bir NATO üyesi olarak Batı ile Rusya arasındaki ilişkilerin gergin olduğu bir dönemde S-400 füzeleri alması ve Batı'dan gelen tüm eleştirilere rağmen bu karardan vazgeçmemesi Batı dünyasında Ankara'nın NATO'nun güvenliğini tehlikeye attığına dair yorumlara neden olmuştur (Holland, 2019).

Türkiye'nin Rusya ile gelişen işbirliği güvenlik alanının yanında ekonomik alanda da görülmüş, bu bağlamda inşasına 3 Nisan 2018'de Ruslar tarafından başlanan Akkuyu nükleer santrali ve 7 Mayıs 2017'de temeli atılarak Ekim 2019'da gaz sevk etmeye başlayan Türk Akımı (Rusya-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi) projesi dikkatleri çekmiştir. Bu iki projenin özelliği, ekonominin en stratejik alanlarından biri olan enerji konusunda Türk-Rus işbirliğinin gelişmesini sağlaması ve anlaşmaları önceki yıllarda imzalanmakla (sırasıyla 2010'da ve 2014'te) birlikte uçak

⁸ ABD'nin bu süreçten duyduğu rahatsızlık Suriye Özel Temsilcisi James Jeffrey'in açıklamalarından açık bir şekilde anlaşılabilir (Amerikanın Sesi, 2019).

⁹ Türkiye'nin Batı'dan uzaklaştığı yönündeki tartışmalar için bakınız: Talbot, 2018; Saeed, 2017; The Economist, 2018.

¹⁰ Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın savunma füzelerini ABD'den almayı teklif ettikleri ancak Washington'ın Patriotları uygun şartlarda vermediği ifadesinden Türkiye'nin öncelikli tercihinin ABD'den Patriot füzeleri alınması olduğu, bu füzelerin alınamaması nedeniyle S-400 alternatifine yöneldiği anlaşılabilir (Akşam, 2019).

¹¹ Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan, Rusya'dan S-400 füzeleri alma kararında ortak üretim, teknoloji transferi ve maliyet konularını da ilgilendiren çeşitli kriterlerin etkili olduğunu açıklamıştır (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2019).

krizinin ardından hız kazanmasıdır (Erşen & Çelikpala, 2019: 588; Akkuyu Nükleer, 2019). Burada özellikle Türk Akımı ABD açısından rahatsızlık vericidir. Zira Rusya'nın Avrupa'ya doğalgaz satışını daha kolaylaştıracak ve artıracak olan bu projeye, Avrupa'nın Rus gazına bağımlılığını artıracak Rusya'ya ise ekonomik ve stratejik avantajlar sağlayacak olması nedeniyle ABD karşı çıkmıştır (Hurriyet Daily News, 2017).

Türkiye-Rusya ekseninde siyasi, askeri ve ekonomik alanlarda yaşanan tüm bu gelişmeler neticesinde Türkiye'nin Avrasya ile ilişkileri stratejik bir boyuta evrilmiş olmaktadır. Türkiye'nin Batı'dan uzaklaşmakta ve Avrasya'ya kaymakta olduğu yönünde bir kanaat ortaya çıkmasına neden olan da ilişkilerin kazandığı bu stratejik boyuttur. Bu gelişmelerin Türkiye'nin AB ve ABD ile ilişkilerinde yaşadığı sorunların artmasına paralel olarak ve Rusya ile Batı arasında gerginliklerin olduğu bir dönemde yaşanması ayrıca önem arz etmektedir.

5. Türk Dış Politikasında Batı ve Avrasya: Bir Eksen Kayması mı?

Türkiye'nin son yıllarda stratejik bir boyuta evrilen Avrasya yönelimi dikkatleri çekmekte, bu sürecin Türk dış politikasının Batı ekseninde bir kayma ile sonuçlanıp sonuçlanmayacağına ilişkin soru işaretleri ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin Avrasya ile ilişkilerinde kaydedilen gelişmenin Batılı müttefikleri ile yaşamakta olduğu sorunlardan kaynaklanmış olduğu dikkate alındığında bu sürecin ne şekilde evrileceğinde de Ankara'nın Batı ile ilişkilerinin etkili olacağını söylemek mümkündür. Türkiye'nin Batı ile yaşadığı krizlere ilişkin tarihsel tecrübeler de bu yöndedir. Zira 1920'lerde, 1960'larda ve 1970'lerde Batı ile yaşadığı sorunlardan dolayı alternatif arayışına giren Türkiye sorunlar aşıldıktan sonra bundan vazgeçmiş ve Batı yönlü dış politikasına devam etmiştir.¹² Dolayısıyla Türkiye Batı'ya alternatif olarak dış politika seçeneklerini çoğaltmaya yönelik kararlı bir girişimde bulunmamıştır. Bunda Soğuk Savaş döneminin ve komünizm tehdidinin önemli etkisi olmuştur. Ancak Türkiye'nin Batı ile kurmuş olduğu ve uluslararası örgütler bünyesinde yapılan işbirlikleri ile de desteklenen güçlü siyasi, askeri ve ekonomik bağların Türk dış politikasının komünizm tehdidinin ortadan kalkmasından sonra da değişmeyen Batı ekseninin en önemli dayanağı olduğunu belirtmek gerekir.

Nitekim yaşanan tüm sorunlara rağmen Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinden henüz vazgeçmemesi, tam aksine Birliği üyelik sürecinde kendisini oyalamakla eleştirmesi (Milli Gazete, 2017), AB'nin ise müzakere sürecindeki tüm sorunlara rağmen Ankara'ya üyelik dışında bir ilişki biçimini (imtiyazlı ortaklık gibi) önermiş olmaması, güvenlik, göç, ekonomi, enerji tedariki gibi alanlarda pek çok ortak çıkara sahip olduğu Türkiye ile diyalogu sürdürmenin çok önemli olduğunu vurgulaması (Hurriyet, 2019) her iki tarafın da pragmatik bir tavır sergileyerek siyasi bağlarını canlı tutmaya özen gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca bir NATO üyesi olarak Batı ile güçlü bir askeri entegrasyon içinde olan Türkiye, önemli çatışma bölgelerine komşu olan coğrafi konumu nedeniyle Batı'nın güvenliği için işbirliğine ihtiyaç duyulan bir müttefiktir. ABD'nin Ankara'nın almasına karşı çıktığı S-400'lere alternatif olarak Patriot füzesi satışını önermesi (NTV, 2019) ayrıca Ankara'nın Suriye'nin kuzeyinde güvenli bölge oluşturma isteğini Barış Pınarı Harekâtı nedeniyle de olsa kabul etmesi (BBC, 2019b) Türkiye'yi kaybetmek istemediğini göstermektedir. Türkiye'nin de Suriye'de çatışmaların durması için Rusya ile işbirliği yaptığı bir dönemde Eylül 2018'de Esad rejiminin Moskova'nın desteğiyle Idlib'e olası saldırısının durdurulması için ABD'ye çağrıda

¹² Türkiye Avrupalı ülkelerle Lozan'dan kalan sorunlar nedeniyle 1920'lerde SSCB ile yakın ilişkiler geliştirmiş, ayrıca Kıbrıs sorunundan dolayı 1964'teki Johnson mektubu ve 1975-1978 yıllarındaki Amerikan silah ambargosu nedeniyle 1960'larda ve 1970'lerde uluslararası alanda Batılı müttefiklerinden bağımsız eylemlerde bulunduğu gibi hem SSCB hem de Bağılantısızlar grubu ile ilişkilerini geliştirerek Batı'ya ekonomik ve siyasi bağımlılığını azaltmaya çalışmıştır (Tellal, 2005b: 673-679)

bulunması (Erdoğan, 2018)¹³, ayrıca Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması amacıyla Rusya ile işbirliği yaparken ABD ile de diyalogu sürdürmesi ve Donald Trump yönetimini güvenli bölge konusunda ikna etmeye çalışması Batı ile işbirliğine ihtiyaç duyduğunu ve bu işbirliğini devam ettirmek istediğini göstermektedir. Ekonomik açıdan bakıldığında ise, Türkiye'nin dış ticaretinin hemen hemen yarısını (%48,27'sini) Batı dünyası (Kuzey Amerika ve Avrupa) ile yapması (TÜİK, 2019) Batı'nın alternatifi zor bir ticari partner olduğunu göstermektedir. Bu güçlü siyasi, askeri ve ekonomik bağlarda kayda değer bir zayıflama¹⁴ ve bununla paralel bir şekilde Türkiye'nin Avrasya ile ilişkilerinde ve işbirliklerinde daha da güçlenme¹⁵ olmadığı sürece Türkiye'nin Batı dünyasından kopuyor olduğunu iddia etmek mümkün olmayacaktır. Bir başka ifadeyle, hem Ankara'nın hem de Batı'nın işbirliği yapmaya ihtiyaç duyduğu ve bu nedenle ilişkileri canlı tutmak için çaba sarfettiği bir ortamda Türkiye'nin Avrasya ile yoğunlaşan ilişkilerinin Batı'dan kopuş olarak yorumlanmasını mümkün değildir.

O halde Türkiye'nin Avrasya ile gelişen ilişkilerini Batılı müttefiklerinden elde edemediği beklentilerini karşılamak ve Batı'nın güvenliği ile demokrasisini olumsuz etkileyen politikalarını dengelemek için farklı alternatiflere yönelmesi, bu amaçla da Avrasya'nın potansiyelinden yararlanmak istemesi olarak değerlendirmek gerekmektedir. Zira burada Avrasya, sahip olduğu ekonomik, askeri ve siyasi potansiyel ile en güçlü seçenek olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim Türkiye güvenliğini sağlayacak silah sistemlerini (hava füze savunma sistemi gibi) vermekte zorluklar çıkaran Batı'ya karşı bu silahları Rusya'dan elde etmek istemektedir. Türkiye'nin ulaşmayı amaçladığı hedeflerden bir tanesi de ulusal güvenliğini doğrudan ilgilendiren PYD meselesinde ABD'den ve Avrupalı devletlerden destek bulamaması nedeniyle Rusya ile işbirliği yaparak Suriye'nin toprak bütünlüğünü garanti altına almak, bu şekilde ABD-PYD ilişkisinin güvenliği üzerindeki olumsuz etkilerini dengelemektir. Her ne kadar Türkiye'nin Barış Pınarı Harekatı sonrası Trump yönetimi PYD'nin sınır bölgelerinden çekilmesine ve burada Türkiye tarafından güvenli bölge oluşturulmasına razı olduysa da, ABD-PYD işbirliği Suriye'nin diğer kesimlerinde devam etmekte, hatta petrol bölgelerinin korunması gibi oldukça stratejik bir amaç çerçevesinde gerçekleşmektedir (Deutsche Welle, 2019a). Buradaki petrol gelirleriyle güçlenen PYD Suriye'nin geleceğinde daha etkili bir konuma sahip olma imkânı elde edebilir. Bu durum Türkiye açısından PYD sorununun tam olarak çözülmediğini ve Ankara'nın ABD-PYD işbirliğine karşı Moskova'nın desteğine duyduğu ihtiyacın devam ettiğini göstermektedir.

Burada Türkiye'nin Avrasya yöneliminin ekonomik boyutunun bulunduğunu da vurgulamak gerekmektedir. Avrasya dünya ekonomisinin yeni merkezi olmaya doğru gitmektedir. Burada en fazla Çin göze çarpmaktadır. Dünyanın ikinci büyük ekonomisi olan Çin'in 1,5 milyara yaklaşan nüfusunun sağladığı ucuz iş gücü imkânıyla kaydettiği yüksek büyüme hızıyla kısa

13 Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun da ABD ile ilişkileri sağlıklı bir zeminde yürütmek istemelerine rağmen Washington'dan kaynaklanan nedenlerle (PYD'nin silahlı kolu olan Halk Koruma Birlikleri-YPG'ye desteği ve Fetullahçı Terör Örgütü'ne yönelik tutumu nedeniyle) sorun yaşandığını ifade etmesinden bu iki sorunun çözülmesi durumunda ilişkilerin eski seviyesine geri döneceği, Ankara'nın isteğinin de bu yönde olduğu anlaşılmaktadır (Anadolu Ajansı, 2018).

14 Örneğin, Türkiye'nin Batı ile ekonomik ilişkilerinin zayıflaması (doğrudan yatırımlarda, sıcak para girişinde, ticaret hacminde miktar ve oran olarak gerileme yaşanması), müzakere sürecindeki sorunların artması nedeniyle Ankara'nın AB'ye üye olma amacından vazgeçmesi veya Birliğin üyelik dışındaki seçenekleri (imtiyazlı ortaklık gibi) Ankara'ya resmi olarak önermesi, Ankara'nın NATO üyeliğini sorgulaması veya NATO ile işbirliğinde zayıflama yaşanması, bu bağlamda zaman zaman tartışılan İncirlik üssünü kapatması vb.

15 Örneğin, Ankara'nın başta Çin olmak üzere Avrasya güç merkezleri ile ekonomik ilişkilerinin gelişmesi, Avrupa yerine artık Avrasya'nın Türkiye'nin dış ticaretinde ağırlık kazanmaya başlaması, Ankara'nın Rusya'dan ve Çin'den S-400'lere ilaveten başka silah sistemleri de satın alması, bu iki ülke ile askeri ilişkilerinin gelişmesi, ayrıca bazı önemli uluslararası meselelerde Batı'ya karşı Moskova ve Pekin ile işbirliği yapması, ŞİÖ ile ilişkilerinin gelişmesi ve üye olmasının ciddi bir olasılık haline gelmesi vb.

sürede dünyanın en büyük ekonomisi olacağı, hatta 2050 yılında Amerikan ekonomisini 1,5 katına ulaşacağı, ayrıca bu tarihte Hindistan'ın da dünyanın ikinci büyük ekonomisi olacağı tahmin edilmektedir (PWC, 2015). Bu nedenle Avrasya Türk ekonomisine yeni bir dinamizm katabilecek ve Türkiye'nin Batı'ya olan ekonomik bağımlılığını azaltabilecek bir bölgedir. ABD ile 2018 yazında yaşanan rahip Andrew Brunson krizinin Türk ekonomisi üzerindeki olumsuz etkisi dikkate alındığında Türkiye'nin ekonomik alternatiflerini çeşitlendirmesinin arzettiği önem çok iyi anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye, Avrasya ile ekonomik ilişkilerini geliştirmesi ve bu şekilde ekonomisinde Batı'nın ağırlığını azaltması durumunda Batılı ülkeler ile yaşayabileceği siyasi sorunların ekonomik etkilerini azaltabilecek, yani Batı'yı ekonomik olarak da dengeleyebilecek, böylece Batı ile ilişkilerinde daha geniş bir manevra alanına sahip olacaktır.

6. Türkiye'nin Avrasya Yöneliminde Riskler ve Engeller

Avrasya'nın sahip olduğu ekonomik, askeri ve siyasi potansiyel uluslararası sistemin merkezinin Transatlantik bölgesinden giderek Avrasya'ya kayacağı yönünde beklentiler yaratmış, bu nedenle Batı ile yaşadığı sorunlardan dolayı Türkiye de bu bölgeye yönelmiştir. Avrasya Batı'yı dengelemek ve Batı'dan elde edemediği beklentileri karşılamak isteyen Türkiye için en güçlü alternatif olmaktadır. Ancak Türkiye'nin Avrasya yöneliminin ekonomik ve askeri-güvenlik açılarından bazı riskleri barındıran bir süreç olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde, Avrasya, en büyük ticaret partneri olan AB'nin Türkiye'nin dış ticaretindeki oransal olarak gerilemekte olan yerini¹⁶ doldurabilecek bir ekonomik alternatif olarak ortaya çıkmakla birlikte, bunun gerçekleşmesi kısa ve orta vadede mümkün gözükmemektedir. Nitekim Türkiye'nin dış ticaretinin %42'si AB ile gerçekleşirken ve en fazla ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında ilk sıralarda Avrupalı ülkeler yer alırken, AB üyeliğine alternatif olarak gündeme gelen ŞİÖ'ye üye ülkeler ile ticareti toplam dış ticaretinin %16,35'ine tekabül etmekte, Rusya ve Çin Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı ülkeler olmaktadır.¹⁷ Yapımı devam eden boru hatlarının devreye girmesiyle Avrasya'dan enerji ithalatının artması sonucunda bu ticaret asimetrisi daha da büyüyecek ve Türkiye daha büyük cari açık sorunuyla karşı karşıya kalacaktır. Ayrıca AB'nin aksine ŞİÖ üyeleri arasında bir serbest ticaret anlaşmasının bulunmaması ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmesini ve örgütün Türkiye gibi potansiyel üyelere vadettiği ekonomik olanakları sınırlamaktadır. Sonuç olarak, Avrasya'nın Türkiye'nin ekonomik ilişkilerinde Batı'ya alternatif olması için daha çok mesafeye ve zamana ihtiyaç vardır.

Türkiye'nin Avrasya yöneliminde en tartışmalı konu askeri ve güvenlik boyuttur. Avrasya Türkiye'nin güvenliği için ihtiyaç duyduğu ve Batılı müttefiklerinden elde edemediği silah sistemlerini¹⁸ sağlayacak önemli bir alternatif olmakla birlikte, Ankara'nın Batı ile girmiş olduğu yoğun askeri entegrasyon Avrasya ile askeri ve güvenlik konularında yapmakta olduğu işbirliğinin ilerlemesini zorlaştırmaktadır. Batı'nın ve NATO'nun Rusya'dan tehdit algıladığı ve Çin'in yükselişinden endişe duyduğu bir ortamda Türkiye'nin hem Batı hem de Avrasya ile yapacağı askeri işbirliğinde bir denge sağlaması oldukça zordur. Nitekim Türkiye'nin tüm tatmin

¹⁶ Türkiye'nin AB'nin mevcut 28 üye ülkesi ile ticareti toplam dış ticaretinin 2000 yılında %53,77'si iken bu oran bugün %42 seviyelerine düşmüştür (TÜİK, 2019).

¹⁷ Türkiye'nin bu ülkelere 10,56 milyar dolarlık ihracatı (toplam ihracatın %6,29'u) ve 53,35 milyar dolarlık ithalatı (toplam ithalatın %23,9'u) bulunmaktadır (TÜİK, 2019).

ŞİÖ'nün mevcut sekiz üyesi ile 2000 yılında yapılan ticarete bakıldığında, ŞİÖ'nün Türkiye'nin dış ticaretindeki payı 7,5 milyar dolar ile %9,12, ihracatındaki payı 1,195 milyar dolar ile %4,3, ithalatındaki payı 6,31 milyar dolar ile %11,58 olmuştur (TÜİK, 2019).

¹⁸ ABD'nin Türkiye'ye satışına onay vermediği silahlar hakkında bilgi için bakınız: Hürriyet, 2015.

edici açıklamalarına rağmen Rusya'dan S-400 füzesi almasının ABD ve NATO tarafından büyük bir uyum sorununa ve güvenlik riskine neden olacak bir gelişme olarak görülmesi (Deutsche Welle, 2019b; Haber 7, 2018) bu dengenin sağlanmasının ne kadar zor olduğunu göstermektedir.

Ayrıca, NATO'nun Türkiye'nin güvenliğine olan katkısı zaman zaman sorgulansa da, dünyanın en güçlü savunma örgütüne üye olması Türkiye gibi çatışma bölgelerine komşu olan bir ülke için büyük önem arz etmektedir. Avrasya'daki güvenlik örgütlenmeleri olan Kollektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nün (KGAÖ) ve ŞİÖ'nün Türkiye açısından NATO'ya alternatif olarak değerlendirilebilmesi mümkün değildir. Zira KGAÖ, NATO'ya benzer şekilde spesifik olarak güvenlik alanında işbirliği amacını taşıyan bir örgütlenme olmakla birlikte, Rusya ile eski Sovyet cumhuriyetleri arasında güvenlik alanında entegrasyonu amaçlayan bu örgüte¹⁹ başka bir devletin üye olması beklenmemektedir. ŞİÖ'nün ise ilk olarak sınır bölgelerinde güvenliği sağlamak amacıyla ortaya çıkması (Telatar, 2005: 166), üç şeytani güç olarak adlandırılan terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıçılık ile mücadelede büyük önem vermesi, bu amaçla 2001 yılında Terörizm, Ayrılıkçılık ve Aşırıçılık İle Mücadele Sözleşmesi'ni imzalaması ve Bölgesel Anti-Terör Yapısı'nı kurması (The Ministry of Foreign Affairs of Russian Federation, 2001) bölgesel güvenliğin en önemli işbirliği alanlarından bir tanesi olduğunu göstermektedir (Hasnat, & Awan, 2016: 85-86). Ancak ŞİÖ'nün güvenliğin yanında ticari, ekonomik, bilimsel, kültürel vb. alanlarda da işbirliğini içeren oldukça geniş kapsamlı bir örgütlenme olması (SCO, 2017) NATO veya KGAÖ ile kıyaslandığında güvenlik alanında işbirliğinin daha zayıf kaldığını göstermektedir. Ayrıca ŞİÖ'nün gerek organizasyonel yapısı gerekse de gerçekleştirdiği faaliyetleri itibarıyla NATO kadar kapsamlı ve tecrübeye sahip bir entegrasyon olduğunu söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla ŞİÖ'nün Türkiye'ye NATO'nun sağladığına benzer şekilde kapsamlı ve etkili bir güvenlik şemsiyesi sunacağı konusunda ciddi soru işaretleri mevcuttur.²⁰

Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer mesele, Türkiye'nin bir NATO üyesi olarak ŞİÖ'ye üye olmasının mümkün olup olmadığıdır. Türkiye'nin ŞİÖ'ye üye olma talebine Kazakistan desteğini açıkça ifade ederken (Sputnik, 2016b), Çin de bu talebi değerlendirmekte istekli olduklarını ifade ederek pozitif bakmıştır (Reuters, 2016). Türkiye'nin bu talebi pek çok kez ilettiği Rusya lideri Vladimir Putin'in bu talebi desteklemeye yönelik herhangi bir tavır sergilememesi ise dikkat çekicidir.²¹ Putin'in danışmanlarından Sergey Markov'un Türkiye'nin NATO üyesi ve ABD'nin müttefiki olması nedeniyle, Alexander Dugin'in de Türkiye'de Batı yanlısı anlayışın hâkim olması nedeniyle ŞİÖ'ye üye olamayacağını ifade etmesi (Vestnik Kavkaza, 2012); T24, 2013) Rusya'nın olumsuz görüşüne ilişkin bir işaret olarak değerlendirilebilir.²² Türkiye'nin Batı'yı dengelemek amacıyla en fazla askeri işbirliğine girdiği devlet olan Rusya'dan beklediği desteği alamaması ŞİÖ'ye üye olmasının kolay bir süreç olmayacağını göstermektedir. Markov'un AB'ye üye olması mümkün gözükmeyen Türkiye'nin bu durumu telafi etmek için yönelmesi gereken adresin ŞİÖ değil Avrasya Ekonomik Birliği olduğunu ifade etmesinden Moskova'nın Ankara ile işbirliğini

19 Bağımsız Devletler Topluluğu'na üye bazı devletlerin Rusya'nın öncülüğünde 1992'de imzaladığı Kollektif Güvenlik Antlaşması 2002 yılında Kollektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'ne dönüştürülmüştür. Örgüte Rusya, Belarus, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan üyedir (Torun, 2015: 7-11).

20 NATO ve ŞİÖ'nün güvenlik konusundaki kapasitesi ve etkinliği ile Türkiye'nin güvenlik önceliklerini karşılama kabiliyetlerine ilişkin karşılaştırmalı bir inceleme için bakınız: Demir & Eminoğlu, 2018: 115-142; Tuğsbiğluun, 2008-2009: 91-98.

21 Örneğin, Tayyip Erdoğan ile birlikte gerçekleştirdiği bir basın toplantısında Vladimir Putin, Erdoğan'ın ŞİÖ'ye üye olma talebini yinelenmesi üzerine olumlu ya da olumsuz bir cevap vermeden kaçınımış, Türkiye'nin bağımsız dış politika izleme isteğine vurgu yaparak konuyu geçiştirmiştir (Hürriyet, 2013).

22 Rusya içinden Türkiye'nin dış politikada Batı ile ortak hareket ettiği, askeri işbirliği içerisinde olduğu, NATO üyesi olmaya devam ettiği sürece ŞİÖ'ye üye olmasının mümkün olmadığını yönünde başka açıklamalar da mevcuttur. Bunlar için bakınız: Sudakov, 2013; Sputnik, 2016c.

ekonomik temelde yürütmek istediği ve güvenlik boyutunda daha fazla mesafe almaya henüz hazır hissetmediği sonucu çıkarılabilir (Vestnik Kavkaza, 2012).²³

Rusya'dan gelen açıklamaların da gösterdiği gibi, Türkiye'nin ŞİÖ'ye üyeliği meselesi Batı dünyası ile ilişkilerinin düzeyi ile yakından ilişkilidir. Bunun nedeni hem Moskova'nın hem de Pekin'in ABD'nin başını çektiği tek kutuplu bir uluslararası düzenden rahatsızlık duyması,²⁴ hatta bunun ŞİÖ'ye dinamizm katan önemli bir faktör olmasıdır. Nitekim örgütün pek çok dokümanında çok kutuplu bir uluslararası düzenin ve Birleşmiş Milletler'in (BM) uluslararası barış ve güvenliğin korunmasındaki rolünün vurgulanması bunu doğrulamaktadır (SCO, 2007). ŞİÖ'nün bazı üyeleri NATO'dan tehdit algıladığını açıkça ifade etmekte,²⁵ hatta güvenlik konularında işbirliğinin ağırlıklı yer tuttuğu bu örgütün NATO'ya stratejik rakip olacağı iddiaları gündeme gelmektedir (Pabst, 2009: 169-171; Pham, 2018; Tolipov, 2004: 147; Bhadrakumar, 2007: 1-9; Erşen, 2013: 20; Deniz, 2013: 221). Bir ülkenin hem NATO'ya hem de ŞİÖ'ye üye olmasının bir çelişki yaratacağına ilişkin yukarıdaki satırlarda bahsedilen görüşlerin nedeni de budur. Batı dünyasından da Türkiye'nin ŞİÖ üyeliği konusunda şüphe ve kaygı içeren açıklamalar yapılmıştır.²⁶ Dolayısıyla Türkiye'nin Batı ile olan kurumsal bağları sorgulanmadan ve gevşemeden ŞİÖ'ye üye olması gerçekleşmesi zor bir ihtimal olarak görülmektedir.

Ayrıca, ŞİÖ'nün BM'nin rolüne yaptığı güçlü vurgu Türkiye'nin beklentileri ile uyuşmamaktadır. BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri olan Rusya ve Çin Konsey'deki veto haklarını daha etkili bir şekilde kullanmak istemekte, bu nedenle ABD'nin Konsey'e rağmen hareket etmesine karşı çıkmaktadır. Oysa Cumhurbaşkanı Erdoğan son yıllarda sık sık dile getirdiği "dünya 5'ten büyüktür" ifadesi ile uluslararası barış ve güvenliği korumakla sorumlu olan Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyenin veto hakkı nedeniyle hareketsiz kalmasını eleştirmekte, bu soruna çözüm olarak Konsey'in daimi üyeliği ve veto hakkını kaldırarak şekilde bir reforma tabi tutulmasını önermektedir (UN, 2017).²⁷ Türkiye'nin Güvenlik Konseyi'nde reform talebi Rusya ve Çin'in Konsey'e attığı rol ile çelişmektedir. Ayrıca Türkiye'nin bu eleştirisine neden olan durumun yani Güvenlik Konseyi'nin Suriye'de Esad rejimini durduracak bir karar alamamasının Rusya'nın ve Çin'in vetosundan kaynaklandığını unutmamak gerekir. Dolayısıyla bu görüş ayrılığı Türkiye'nin Rusya ve Çin ile ortak paydada buluşmasını engellemekte ve ŞİÖ'ye üye olma olasılığını zorlaştırmaktadır.

Burada gözden kaçırılmaması gereken önemli bir nokta da, Türkiye uçak krizinin sona ermesinden itibaren Rusya ile yoğun bir işbirliği içerisine girerken, Avrasya'daki diğer önemli

23 AB'nin Türkiye ile olan Gümrük Birliği'ni güncellemeyeceğine ilişkin açıklamalar üzerine Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi 18 Ağustos 2017'de Türkiye'nin Avrasya Gümrük Birliği'ne dahil olmak istediğini ifade etmiştir. Zeybekçi AB ile olan birlikten ayrılmadan Avrasya Gümrük Birliği'ne dahil olunmasının hedeflendiğini ifade etmesine rağmen, Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcısı Mehmet Şimşek AB ile gümrük birliği içinde olan bir Türkiye'nin aynı anda Avrasya ekonomik Birliği ile serbest ticaret anlaşması imzalamasının teknik olarak mümkün olmadığını dile getirmiştir. Avrasya Ekonomik Birliği üyelerinden Kazakistan daha 2014 yılında Türkiye'yi Birliğe üye olmaya davet ederken, Ermenistan ise kendileriyle olan sınırlarını kapatmış olan Türkiye'nin üyeliğinin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Öte yandan, Avrasya Ekonomik Birliği'nin Türkiye'ye AB ile Gümrük Birliği içerisinde olması sayesinde elde ettiği ekonomik avantajları sağlayamayacağı yönünde görüşler de dile getirilmektedir (Hürriyet, 2017; Sputnik, 2018; AB Haber, 2014; CNN Türk, 2017; Karluk, 2017).

24 BM Genel Kurulu'nda gerçekleştirildiği konuşmada Rusya ve Çin Dışişleri Bakanlarının en fazla üzerinde durduğu konu bu olmuştur (UN, 2018a; UN, 2018b).

25 2015 sonunda yayınlanan Rusya Ulusal Güvenlik Stratejisi NATO'nun genişlemesini bir tehdit olarak nitelendirmiştir (IEEE, 2015).

26 NATO Genel Sekreteri, Türkiye'nin NATO'nun ortak savunma anlayışını zayıflatacak bir şey yapmayacağını umduğunu ifade ederek ŞİÖ üyeliğinin NATO üyeliği ile uyumlu olmayacağını savunmuştur. ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü, NATO üyesi Türkiye'nin ŞİÖ'ye üye olmasının ilginç olacağını belirterek bunun gerçekleşmesine ilişkin şüphelerini ortaya koymuştur. AB'den de Türkiye'nin yönünü Rusya ve Çin'e çevirmesinden duyulan şaşkınlığı ve bunun AB modeli ile uyumsuzluğunu ifade eden açıklamalar yapılmıştır (Demirtaş, 2016; Al Jazera, 2013; AB Haber, 2016).

27 Erdoğan'ın bu ifadesi ve bunun BM'nin yapısına yönelik nasıl bir eleştiri getirdiği ortaöğretim tarih kitaplarına da girmiştir (Hürriyet, 2018).

güç merkezleri olan Çin ve Türk cumhuriyetleri ile ilişkilerinde ise buna benzer bir gelişmenin görülmemesidir. Çin ile ilişkiler daha çok ekonomi ağırlıklı bir temelde ilerlemekte (Ergenç, 2015: 296-300), Türk cumhuriyetleri ile ilişkilerin belli bir mesafenin üzerine çıkarılması ise mümkün olmamaktadır.²⁸ Ayrıca, Türkiye ŞİÖ'ye üye olma isteğini en üst düzeyden dile getirmeye devam etmekle birlikte, bu süreci de ağırlıklı olarak Rusya ile kurmuş olduğu işbirliği çerçevesinde ilerletmeye çalışmaktadır. Ancak iki ülke işbirliğini olumsuz etkileyebilecek meseleler bulunmaktadır. Nitekim Ankara ve Moskova Suriye'de çatışmaların sona erdirilmesi konusunda işbirliği yapmalarına rağmen, çatışmaların sona ermesinden sonrasına ilişkin (örneğin, Esad rejiminin geleceği konusunda) farklı görüşlere sahiptir. Artık Suriye'nin geleceğinin tartışılması ve anayasa yazımı aşamasına geçilmesi nedeniyle iki aktör arasındaki görüş ayrılıklarının ön plana çıkması olasılığı bulunmaktadır. Bu durumda Türkiye-Rusya işbirliği olumsuz etkileneceği gibi, Ankara'nın Avrasya yönelimi de büyük bir darbe alacaktır.

7. Sonuç

Cumhuriyetin ilanından itibaren Batılı ülkeler ile işbirlikçi ilişkiler geliştirmeye ve Batı dünyasının bir parçayı olmaya yönelik bir dış politika izleyen Türkiye, Batı ile güçlü siyasal, ekonomik ve kurumsal bağlara sahiptir. Bu güçlü bağlar Türk dış politikasının ana ekseninin Batı olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin Batı dünyası ile sorunlar yaşadığı dönemlerde farklı alternatifleri değerlendirmesi gerektiği yönünde görüşler ifade edilmekte, farklı alternatiflere yöneldiği durumlarda ise Batı'dan kopmakta olduğu veya Türk dış politikasının ekseninin kaydığı iddiaları gündeme gelmektedir. Son yıllarda da hem AB hem de ABD ile yaşadığı sorunlara paralel olarak ŞİÖ üyeliğini gündeme getirmesi ve Rusya ile askeri ve güvenlik konularını da içeren işbirliği içine girmesi Türkiye'nin Batı yönlü dış politikasını değiştirmeye ve Avrasya'ya kaymaya başladığı iddialarını ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin Avrasya ile gelişen ilişkilerini Batı'ya alternatif olacak şekilde sürdürmesi dikkatleri çekmektedir. Nitekim Türkiye, AB'nin üyelik sürecinde zorluklar çıkarmasına karşı ŞİÖ üyeliğini gündeme getirmekte, hava savunma füzelerini Batılı müttefiklerinden elde edemeyince S-400 füzesi almak için Rusya'ya yönelmekte, ABD'nin PYD ile işbirliğini sürdürmesine karşı Moskova ve İran ile işbirliği yaparak Suriye'nin toprak bütünlüğünü korumaya çalışmaktadır. Bütün bunlardan Ankara'nın Batılı müttefiklerinden elde edemediği beklentilerini karşılamak ve Batı'nın güvenliğini ve demokrasisini olumsuz etkileyen politikalarını dengelemek için Avrasya'nın potansiyelinden yararlanmak istediği anlaşılmaktadır.

Nitekim barındırdığı büyük nüfusu, enerji kaynakları, ekonomik ve askeri potansiyeli ile sıvrılan Avrasya'nın uluslararası alandaki ağırlığı giderek artmaktadır. Gelişmelerin önümüzdeki yıllarda da benzer şekilde seyretmesi halinde uluslararası sistemin güç merkezinin Transatlantik bölgesinden Avrasya'ya kayacağını, bunun sonucunda Avrasya'nın dünya siyasetinde belirleyici güç haline geleceğini öngörmek mümkündür. Türkiye'nin giderek artan Avrasya yöneliminin bu açıdan oldukça stratejik bir adım olduğunu ifade etmek gerekir. Bir başka ifadeyle, Avrupa ve Avrasya arasında köprü niteliğinde bir konuma sahip olan, tarihsel ve kültürel olarak hem Avrupalı hem de Avrasyalı özellikler taşıyan Türkiye'nin son yıllarda Avrasya'daki önde gelen aktörlerle gelişen ilişkilerini uluslararası güç dengesindeki muhtemel değişimlere kendisini hazırlamasına yönelik rasyonel bir davranış olarak da değerlendirmek mümkündür.

Türkiye'nin Avrasya ile ilişkilerindeki yoğunlaşmanın devam edip etmeyeceği, Batı'ya alternatif olarak Avrasya'ya kayıp kaymayacağı, yani bu sürecin Batı ile ittifak ilişkisinin dönüşümü

²⁸ Türkiye'nin Türk cumhuriyetlerine yönelik politikaları ve bunların sonuçları hakkında bilgi için bakınız: Sengupta, 2014; Fidan, 2010: 109-121; Demir, Eminoğlu & Aslantürk, 2018: 387-407; Kedikli & Çağlayan, 2017: 652-667.

ve dış politika ekseninin değişmesi ile sonuçlanıp sonuçlanmayacağı üzerinde iki gelişme belirleyici olacaktır. Öncelikle, Türkiye'nin Batılı müttefikleriyle yaşadığı sorunların devam etmesi, şiddetlenmesi ve ayrışmaların derinleşmesi halinde Türkiye'nin Avrasya'ya kayma eğiliminin hızlanacağı, Avrasya güç merkezleri ile işbirliğinin hem genişleyeceği hem de derinleşeceği, bu bağlamda ŞİÖ üyeliğinin gerçekleşme olasılığının güçleneceği yönünde bir öngöründe bulunmak mümkündür. İkinci olarak, uluslararası güç dengesi Batı'nın aleyhine ve Avrasya'nın lehine olacak şekilde değişmeye devam ettikçe, Avrasya'nın uluslararası alandaki ağırlığı arttıkça Türkiye'nin de bu sürece adapte olmak isteyeceğini, uluslararası sistemin yeni güç merkezi olarak ortaya çıkan Avrasya ile ilişkilerini daha da geliştirmek isteyeceğini, yani Avrasya yöneliminin güçleneceğini öngörmek mümkündür.

Kaynakça

- AB Haber (2014). Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev'den Ankara'ya Avrasya daveti: Türkiye Avrasya Ekonomik Birliği'ne tam üye olmalı. 6 Haziran, Erişim Tarihi: 10.3.2019, <http://www.abhaber.com/kazakistan-cumhurbaskani-nazarbayevden-ankaraya-avrasya-daveti-turkiye-avrasya-ekonomik-birligine-tam-uye-olmali/>
- AB Haber (2016). Türkiye'nin Şangay hamlesi Avrupa Parlamentosu'nda tartışılıyor. 23 Kasım, Erişim Tarihi: 20.10.2018, <http://www.abhaber.com/turkiyenin-sangay-hamlesi-avrupa-parlamentosunda-tartiliyor/>
- Akkuyu Nükleer (2019). Akkuyu nükleer – projenin tarihçesi. Erişim Tarihi: 10.3.2019, <http://www.akkunpp.com/projenin-tarihcesi>
- Akşam (2019). Başkan Erdoğan'dan S-400 ve F-35 açıklaması", 5 Nisan, Erişim Tarihi: 5.4.2019, <https://www.aksam.com.tr/guncel/baskan-erdogandan-s400-ve-f35-aciklamasi/haber-892421>
- Al Jazeera (2013). Şanghay çıkışına ABD'den yanıt. 29 Ocak, Erişim Tarihi: 20.10.2018, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/sanghay-cikisina-abdden-yanit>
- Amerikanın Sesi (2018). Artık Astana'nın Fişini Çekelim. 3 Aralık, Erişim Tarihi: 10.2.2019, <https://www.amerikaninsesi.com/a/art%C4%B1k-astana-n%C4%B1n-fi%C5%9Fini-%C3%A7ekelim-/4685087.html>
- Anadolu Ajansı (2018). Bakan Çavuşoğlu'ndan Kaşıkçı açıklaması., 23 Ekim, Erişim Tarihi: 1.11.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/bakan-cavusoglundan-kasikci-aciklamasi/1289916>
- Bayart, J. (2017). Turkey: Erdoğan's authoritarian turn", *Global Challenges*, 2(September), Erişim Tarihi 20.10.2018, <https://globalchallenges.ch/issue/2/turkey-erdogan-authoritarian-turn/>
- BBC (2019a). Barış Pınarı Harekatı: dünyadan tepkiler. 12 Ekim, Erişim Tarihi: 13.10.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49991916>
- BBC (2019b). Barış Pınarı Harekatı: Türkiye ve ABD anlaştı, kim ne kazandı?. 18 Ekim, Erişim Tarihi: 20.10.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50092778>
- Berberakis, S. (2018). Yunanistan Firarı Askerlere Sığınma Hakkı Verdi, Serbest Bırakılacaklar. 23 Mayıs, Erişim Tarihi: 4.3.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44232928>
- Bhadrakumar, M. K. (2007). The new 'NATO of the East' takes shape: The SCO and China, Russia and US maneuvers. *The Asia-Pacific Journal*, 5(8), 1-9.
- Bilge-Criss, N. (2012). Türkiye-NATO ittifakının tarihsel boyutu. *Uluslararası İlişkiler*, 9 (34), 1-28.
- Ceran, A. (2017). Vize serbestisi diyalogunda hasar kontrolü: Vizesiz Avrupa neden hayal değil?. *IKV Değerlendirme Notu*, 196(Mart).
- CNN Türk (2017). Ermenistan'dan Türkiye'ye veto", 22 Ağustos, Erişim Tarihi: 10.3.2019, <https://www.cnnurk.com/dunya/ermenistandan-turkiyeye-veto>
- Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı (2019). Cumhurbaşkanı Erdoğan, canlı yayında soruları yanıtladı", 14 Mart, Erişim Tarihi: 28.3.2019, <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani->

erdogan-canli-yayinda-sorulari-yanitladi

- Çamlıbel, C. (2017). Ankara ABD'ye Patriot için teklif vermiş", 7 Ekim, Erişim Tarihi: 1.11.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/ankara-abdye-patriot-icin-teklif-vermis-40603359>
- Çandar, C. (2013). 'Brüksel-Şanghay' sarkacında Tayyip Erdoğan. 6 Şubat, Erişim Tarihi 20.10.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/bruksel-sanghay-sarkacinda-tayyip-erdogan-22530877>
- Davutoğlu, A. (2002). Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu, 7. Baskı. İstanbul: Küre Yayınları.
- Davutoğlu, A. (2008). Turkey's foreign policy vision: An assessment of 2007. *Insight Turkey*, 10(1), 77-96.
- Demir, S. & Eminoğlu, A. (2018). Küresel rekabetin karşılaştırmalı bir analizi: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve Şanghay İşbirliği Örgütü. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 52, 115-142.
- Demir, S., Eminoğlu, A. & Aslantürk, A.Y. (2018). The Evolution of Turkey's foreign policy toward Turkish Republics Post-1990s. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 387-407.
- Demirtaş, S. (2016). Türkiye NATO'yu zayıflatıcı hamle yapmaz. 23 Kasım, Erişim Tarihi: 20.10.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/turkiye-natoyu-zayiflatici-hamle-yapmaz-40285655>
- Deniz, T. (2013). Mekânsal güç Asya'nın siyasi gücü: Şanghay İşbirliği Örgütü. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18(30), 217-228.
- Deutsche Welle (2016). Rusya'dan Türkiye'ye 'hukuksuzluk' suçlaması. 17 Şubat, Erişim Tarihi: 17.9.2018, <http://www.dw.com/tr/rusyadan-t%C3%BCrkiye-hukuksuzluk-su%C3%A7lamasi%C4%B1/a-19053209>
- Deutsche Welle (2018). ABD'den Türkiye'ye S-400 tehdidi", 26 Haziran, Erişim Tarihi: 10.3.2019, <https://www.dw.com/tr/abd-den-t%C3%BCrkiye-s-400-tehdidi/a-44412375>
- Deutsche Welle (2019a). ABD: SDG ile birlikte petrol yataklarını koruyacağız. 25 Ekim, Erişim Tarihi: 26.10.2019, <https://www.dw.com/tr/abd-sdg-ile-birlikte-petrol-yataklar%C4%B1n%C4%B1-koruyaca%C4%9F%C4%B1z/a-50979142>
- Deutsche Welle (2019b). ABD'den Türkiye'ye S-400'ler için NATO Uyarısı. 15 Mart, Erişim Tarihi: 20.10.2019, <https://www.dw.com/tr/abd-den-t%C3%BCrkiye-s-400ler-icin-nato-uyari%C4%B1s%C4%B1/a-47930443>
- Dündar, U. (2016). Türkiye, Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üye olursa yıkıcı zararlara uğrar!.. 30 Kasım, Erişim Tarihi 20.10.2018, <https://www.sozcu.com.tr/2016/yazarlar/ugur-dundar/turkiye-sanghay-isbirligi-orgutune-uye-olursa-yikici-zararlara-ugrar-1537334/>
- Egeli, S. (2017). Turkey embarks upon ballistic missiles: Why and how?. *Uluslararası İlişkiler*, 14(56), 3-22.
- Erdoğan, R.T. (2018). The World Must Stop Assad. *The World Street Journal*, September 10.
- Ergenç, C. (2015). Can two ends of Asia meet? An overview of contemporary Turkey-China relations. *East Asia*, 32(3), 289-308.
- Erol, M.S. (2012). Türkiye'nin Orta Asya politikasına Rusya Federasyonu ve bölge ülkelerinden genel bir bakış. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII(1), 1-20.
- Erşen, E. (2013). Türk dış politikasında Avrasya yönelimi ve Şanghay İşbirliği Örgütü. *Ortadoğu Analiz*, 5(52), 14-23.
- Erşen, E. & Çelikpala, M. (2019). Turkey and the changing energy geopolitics of Eurasia. *Energy Policy*, 128(May), 584-592.
- Fidan, H. (2010). Turkish foreign policy towards Central Asia. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12(1), 109-121.
- Global Fire Power (2019). 2019 military strength ranking (BETA). Erişim Tarihi: 13.3.2019, <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>
- Göksedef, E. (2019). Soçi mutabakatı: Türkiye-Rusya anlaşmasında cevabı merak edilen 7 soru. 23 Ekim, Erişim Tarihi: 24.10.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-50146867>

- Haber 7 (2018). NATO'dan S-400 uyarısı! Türkiye alırsa... 8 Mart, Erişim Tarihi: 20.10.2018, <http://www.haber7.com/guncel/haber/2569166-natodan-s-400-uyarisi-turkiye-alirsa>
- Hasnat, S.F. & Awan, Z. (2016). Shanghai Cooperation Organization as a platform for regional understanding: Its economic, political and security potential. *Perceptions*, XXI(1), 83-100.
- Holland, S. (2019). U.S. sees Turkey's Russian Missile deal as national security problem for NATO. 14 March, Erişim Tarihi: 28.2.2019, <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-turkey/u-s-sees-turkeys-russian-missile-deal-as-national-security-problem-for-nato-idUSKCN1QV328>
- Hürriyet (2013). Şanghay'a alın AB'den kurtarın", 23 Kasım, Erişim Tarihi: 18.11.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/sanghaya-alin-abden-kurtarin-25186657>
- Hürriyet (2015). ABD hala bu silah sistemlerini Türkiye'ye vermiyor. 8 Ekim, Erişim Tarihi: 28.2.2019, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/abd-hala-vermiyor-30267905>
- Hürriyet (2017). Hedef Avrasya Gümrük Birliği. 18 Ağustos, Erişim Tarihi: 10.3.2019, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/hedef-avrasya-gumruk-birligi-40554800>
- Hürriyet (2018). Erdoğan'ın, 'Dünya 5'ten Büyüktür' sözü tarih kitabında. 8 Aralık, Erişim Tarihi: 10.3.2019, <http://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/ankara/erdoganin-dunya-5ten-buyuktur-sozu-tarih-k-41045027>
- Hürriyet (2019). AB'den Türkiye açıklaması. 15 Mart, Erişim Tarihi: 21.3.2019, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/son-dakika-abden-turkiye-aciklamasi-41150276>
- Hurriyet Daily News (2017). US opposes to Turkish Stream Pipeline project with Russia: official. November 29, Erişim Tarihi: 18.11.2018, <http://www.hurriyetdailynews.com/us-opposes-to-turkish-stream-pipeline-project-with-russia-official-123283>
- IEEE (2015). Russian National Security Strategy December 2015. Erişim Tarihi: 10.3.2019, <http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf>
- İnaç, H. (2016). Türkiye-AB ilişkileri: Entegrasyonu zora sokan saiklar. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(25), 229-246.
- Kakışım, C. & Erdoğan, S. (2018). Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri ve 15 Temmuz darbe girişiminin ardından yaşanan gelişmeler. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(18), 399-420.
- Karluk, R.S. (2017). Avrupa Birliği'nin alternatifi Avrasya Gümrük Birliği olamaz. 23 Kasım, Erişim Tarihi: 10.3.2019, sam.baskent.edu.tr/panel/ridvan-karluk.pdf
- Kaya, K. (2013). Turkey's role in Afghanistan and Afghan stabilization. *Military Review*, July-August, 23-30.
- Kedikli, U. & Çağlayan, Ö. (2017). Orta Asya'ya yönelik Türkiye'nin bir yumuşak güç unvanı olarak kültür politikaları. Çinde A.V. CAN v.d. (ed.), 15. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Tebliğler Kitabı (ss.652-667), İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Kemal, M. (2016). Rus basınından Fırat Kalkanı'na karşı hamle. 3 Eylül, Erişim Tarihi: 10.2.2019, <https://www.timeturk.com/rus-basinindan-firat-kalkani-na-karsi-hamle/haber-278153>
- Keyman, E.F. & Aydın Düzgüt, S. (2007). Europeanization, democratization and human rights in Turkey. Çinde E.LAGRO & K.E. JORGENSEN (ed.), *Turkey and European Union: Prospects for a difficult encounter* (ss.69-89). New York: Palgrave Macmillan.
- Kibaroğlu, M. (2018). Türkiye'nin S-400 macerasının 4 yüzü. *Yörünge*, 3, 40-45.
- LaGro, E. & Jorgensen, K.E. (2007). Introduction: Prospects for a Difficult Encounter. Çinde E.LAGRO & K.E. JORGENSEN (ed.), *Turkey and European Union: Prospects for a difficult encounter* (ss. 1-10). New York: Palgrave Macmillan.
- Luerdi, A. (2018). Turkey's foreign policy strategy change in Syrian crisis (2016-2017). *Jurnal Hubungan Internasional*, 7(1), 48-59.
- Milli Gazete (2017). Cumhurbaşkanı Erdoğan: AB bizi oyalyıyor fakat samimiyetimiz sürecektir. 12 Temmuz, Erişim Tarihi: 8.3.2019, <https://www.milligazete.com.tr/haber/1212714/cumhurbaskani-erdogan-ab->

bizi-oyalıyor-fakat-samimiyetimiz-surecek

- NTV (2019). Patriotların Türkiye'ye satışına onay. 19 Aralık, Erişim Tarihi: 8.3.2019, <https://www.ntv.com.tr/dunya/son-dakika-patriotlarin-turkiyeye-satisina-onay-ne-anlama-gelior,2CJChAhks0yYPqaeTOyIfQ>
- Oğuzlu, T. (2012). NATO ve Türkiye: Dönüşen ittifakın sorgulayan üyesi. *Uluslararası İlişkiler*, 9(34), 99-124.
- Oran, B. (2005). TDP'nin kuramsal çerçevesi. İçinde B. ORAN (ed.), *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar cilt I: 1919-1980*, 11. Baskı (ss. 20-53). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öniş, Z. & Yılmaz, Ş. (2016). Turkey and Russia in a shifting global order: Cooperation, conflict and asymmetric interdependence in a turbulent region. *Third World Quarterly*, 37(1), 71-95.
- Pabst, A. (2009). Central Eurasia in the emerging global balance of power. *American Foreign Policy Interest*, 31(3), 166-176.
- Pham, J.P. (2018). NATO's new rival. August 19, Erişim Tarihi: 20.10.2018, <https://nationalinterest.org/article/natos-new-rival-2825>
- Posta (2014). Obama'dan Esad sorusuna yanıt!. 17 Kasım, Erişim Tarihi: 4.10.2018, <https://www.posta.com.tr/obamadan-esad-sorusuna-yanit-253872>
- PWC (2015). The world in 2050: Will the shift in global economic power continue?. Erişim Tarihi: 13.3.2019, <https://www.pwc.com/gx/en/issues/the-economy/assets/world-in-2050-february-2015.pdf>
- Reuters (2016). China says would consider Turkish membership of security bloc", November 21, Erişim Tarihi: 13.3.2019, <https://www.reuters.com/article/us-china-turkey/china-says-would-consider-turkish-membership-of-security-bloc-idUSKBN13G055>
- Saeed, S. (2017). Juncker: Turkey moving away from Europe 'in giant strides. 29 August, Erişim Tarihi 17.9.2018, <https://www.politico.eu/article/juncker-turkey-moving-away-from-europe-in-giant-strides/>
- SCO (2007). SCO Bishkek Declaration. August 16, Erişim Tarihi: 10.2.2019, <http://eng.sectesco.org/documents/SCO>
- SCO (2017). The Shanghai Cooperation Organization. 9 January, Erişim Tarihi: 10.2.2019, http://eng.sectesco.org/about_sco/
- Sengupta, A. (2014). *Myth and rhetoric of the Turkish model: Exploring developmental alternatives*. New York: Springer.
- Sözcü (2018). Afrin hareketine ilk tepki Rusya'dan geldi. 20 Ocak, Erişim Tarihi: 10.2.2019, <https://www.sozcu.com.tr/2018/dunya/son-dakika-afrin-harekatina-ilk-tepki-rusyadan-geldi-2182767/>
- Sputnik (2016a). Rusya, BM'ye Türkiye-İşİD bağlantısını gösteren belgeler sundu. 1 Nisan, Erişim Tarihi: 17.9.2018, <https://tr.sputniknews.com/rusya/201604011021899203-rusya-bm-turkiye-isis/>
- Sputnik (2016b). Nazarbayev: Türkiye'nin Şangay İşbirliği Örgütü içinde olmasını destekliyoruz. 5 Ağustos, Erişim Tarihi: 17.9.2018, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201608051024247306-erdogan-nazarbayev/>
- Sputnik (2016c) "Şanghay Beşlisi Kurucularından İvaşov: Türkiye Üye Olur Ama...", 21 Kasım, Erişim Tarihi: 20.10.2018, <https://tr.sputniknews.com/columnists/201611211025910211-rusya-turkiye-shanghai-beslisi/>
- Sputnik (2018). Şimşek: Rusya ve Türkiye yakın gelecekte ticarete kendi para birimlerini kullanacak. 25 Ocak, Erişim Tarihi: 10.3.2019, <https://tr.sputniknews.com/ekonomi/201801251031969803-simsek-rusya-turkiye-yakin-gelecekte-ticarete-kendi-para-birimlerini-kullanacak/>
- Sudakov, D. (2013). Is Turkey bluffing about Joining Shanghai Cooperation Organization?. 4 February, Erişim Tarihi: 20.10.2018, http://www.pravdareport.com/world/123669-turkey_shanghai_cooperation_organization/
- T24 (2013). "Rusya, Türkiye'nin Şangay 5'lisine girme isteğine nasıl yaklaşıyor?", 24 Şubat, Erişim Tarihi 20.10.2018, <https://t24.com.tr/haber/rusya-turkiyenin-sangay-5lisine-girme-istegine-nasil-yaklasiyor,224420>
- T24 (2016a). Rusya şikâyet etti, BM Güvenlik Konseyi, Türkiye'nin YPG'yi vurmasını görüşecek. 16 Şubat, Erişim

- Tarihi: 17.9.2018, <https://t24.com.tr/haber/bm-guvenlik-konseyi-turkiyenin-ypgye-askeri-mudahalesini-gorusecek,328359>
- T24 (2016b). Rusya: Fırat Kalkanı Operasyonu Moskova'da derin bir endişeye yol açtı", 24 Ağustos, Erişim Tarihi: 10.2.2019, <http://t24.com.tr/haber/rusya-firat-kalkani-operasyonu-moskovada-derin-bir-endiseye-yol-acti,356696,10>
- Talbot, V. (2018). Turkey: Towards a Eurasian Shift?. Milano: Ledizioni LediPublishing.
- Taniş, T. (2013). Türkiye Şanghay'a girerse. 3 Şubat, Erişim Tarihi 20.10.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-sanghay-a-girerse-22510444>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2018). Uluslararası Kuruluşlar ile İlişkilerimiz: Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ). Erişim Tarihi: 20.10.2018, <http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa>
- Telatar, G. (2005). Şanghay İşbirliği Örgütü: 21. yüzyılın bölgesel/global çekim merkezi. İçinde A. SANDIKLI & İ. Güllü (ed.), Geleceğin Süper Gücü Çin: Uzakdoğu'daki Entegrasyonlar ve Şangay İşbirliği Örgütü (ss.163-229). İstanbul: TASAM Yayınları.
- Telatar, G. (2015). Ak Parti'nin düzen kurucu dış politika söylemi ve Ortadoğu. Alternatif Politika, 7(3), 490-523.
- Tellal, E. (2005). Türk dış politikasında Avrasya Seçeneği. Uluslararası İlişkiler, 2(5), 49-70.
- Tellal, E. (2005b). 1923-1939 SSCB'yle İlişkiler. İçinde B.ORAN (ed.), Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar cilt I: 1919-1980, 11. Baskı (ss.314-324). İstanbul: İletişim Yayınları.
- The Economist (2018). The unhappy marriage: Turkey and NATO are growing apart", February 1, Erişim Tarihi 17.9.2018, <https://www.economist.com/europe/2018/02/01/turkey-and-nato-are-growing-apart>
- The Ministry of Foreign Affairs of Russian Federation (2001). Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism. 16 June, Erişim Tarihi: 20.3.2019, http://www.mid.ru/sanhajskaa-organizacia-sotrudnicestva-sos-/-/asset_publisher/0vP3hQoCPRg5/content/id/579606
- The White House (2017). National Security Strategy of the United States of America. Washington D.C.: White House.
- Tolipov, F. (2004). On the role of the Central Asian Cooperation Organization within the SCO. Central Asia and the Caucasus, 27(3), 146-154.
- Torun, A. (2015). Bölgesel hegemonyanın bir aracı olarak Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü. Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları, 9(19), 1-23.
- Tugsbilguun, T. (2008-2009). Does the Shanghai cooperation represent an example of a military alliance?. The Mongolian Journal of International Affairs, 15-16, 59-107.
- TÜİK (2019). Türkiye İstatistik Kurumu dış ticaret istatistikleri. Erişim Tarihi: 8.3.2019, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046
- UN (2017). Statement by Recep Tayyip Erdoğan at the 72nd session of the General Assembly. 19 September, Erişim Tarihi: 10.3.2019, <https://gadebate.un.org/en/72/turkey>
- UN (2018a). Statement by Sergey Lavrov at the 73rd session of the UN General Assembly", 28 September, Erişim Tarihi: 10.3.2019, <https://gadebate.un.org/en/73/china>
- UN (2018b). "Statement by Wang Yi at the general debate of the 73rd session of the UN General Assembly", 28 September, Erişim Tarihi: 10.3.2019, <https://gadebate.un.org/en/73/china>
- Uzgel, İ. & Yaramış, V. (2010). Özal'dan Davutoğlu'na Türkiye'de yeni Osmanlıcı arayışlar. Doğudan, 16, 36-49.
- Ülger, İ.K. & Özdemir, Ç. (2018). 15 Temmuz darbe girişiminin ardından Türkiye-AB ilişkileri". İçinde Kartepe Zirvesi 2017 Uluslararası 15 Temmuz ve Darbeler ve Küresel Etkiler, Medya ve Demokrasi Sempozyumu Tebliğler Kitabı (ss.137-158), Kocaeli, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İlişkiler Daire Başkanlığı Yayınları.
- Vatan (2012). Putin'e müthiş teklif. 26 Temmuz, Erişim Tarihi: 20.10.2018, <http://www.gazetevatan.com/putin-e-muthis-teklif-467911-gundem/>

- Vestnik Kavkaza (2012). We have to negotiate with Turkey on its joining the Eurasian Union. 14 November, Erişim Tarihi 20.10.2018, <http://vestnikkavkaza.net/analysis/politics/33679.html>
- Wang, L. (2016). Will Turkey join the Shanghai Cooperation Organization instead of the EU?. November 24, Erişim Tarihi 20.10.2018, <https://thediplomat.com/2016/11/will-turkey-join-the-shanghai-cooperation-organization-instead-of-the-eu/>
- Yıldız, A.G. (2016). The European Union's immigration policy: Managing migration in Turkey and Morocco, London: Palgrave Macmillan.
- Youtube (2013). Sansürsüz özel. 25 Ocak, Erişim Tarihi: 20.10.2018, <https://www.youtube.com/watch?v=iD-m3l8Klao>